

УДК 330. 638.26

ВАЖЕЛІ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО ПІДВИЩЕННЯ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ АГРАРНОЇ СФЕРИ

Ботвіна Н.О. - к.е.н., „Інститут аграрної економіки” НААНУ

Постановка проблеми. Із зростанням темпів економічного розвитку в аграрній сфері продовжується процес деградації довкілля, генетичного фонду, виснаження природно-ресурсного потенціалу і як наслідок – відчутне погіршення якості життя сільського населення. Нині сутнісною характеристикою поступу аграрної сфери є чітка орієнтація на забезпечення економічного і технологічного розвитку. І досі критерієм успіху передусім вважається зростання валової продукції та фінансового результату.

Застосування традиційних фінансових технологій в аграрній сфері свідчить про істотне зниження їх ефективності щодо сприяння сталому її розвитку, екологізації виробництва, застосування інноваційних екологоорієнтованих технологій тощо.

Усе це змушує розпочати пошук нових більш дієвих гармонійних фінансових механізмів та інструментарію екологізації аграрної сфери в площині її сталого розвитку.

Стан вивчення проблеми. Теоретичні аспекти щодо оцінки застосування важелів фінансової політики стосовно підвищення екологізації аграрної сфери окреслено в працях таких вагомих та знаних вчених, як: В. Андрейцева, В. Борисової, Т. Галушкіної, О. Гудзь, Б. Данилишина, С. Дорогунцова, О. Веклича, К. Ситника, В. Трегобчука, М. Хвесика, О. Фурдичка, О. Шаблія, та ін. [1–24] Відмічаючи вагомий вклад існуючих наукових розробок, пропозицій стосовно гармонізації фінансового інструментарію щодо екологізації аграрної сфери в контурі її сталого розвитку, зважаючи на багатоаспектність цієї проблеми, у науковій літературі висвітлені недостатньо і залишаються актуальними.

Завдання та методика дослідження. Підґрунтям перебігу існуючих проблем аграрної сфери є теоретико-методологічне відставання наукової думки. Ні класики економічної науки А. Сміт і Д. Рікардо, ні наступні економічні школи і вчені, включаючи Д. Кейнса, М. Фрідмана, А. Маршалла, не надавали вагомому значення екологічним обмеженням в контурі економічного розвитку. Тривалий час домінувало переконання безкоштовності природних ресурсів (20–х – 50–х рр. ХХ ст.).

Згідно з цим баченням вважалося, що природні ресурси не можуть бути об'єктом купівлі–продажу, тому методологічно хибно оцінювати їх у вартісному вигляді, а імплементація в господарську практику оцінки природних ресурсів буде спотворювати розвиток промислового і сільськогосподарського виробництва.

Ігнорування вартісної оцінки природних ресурсів та їх безоплатність зумовили їх безгосподарне використання. У 60–70–х роках 20 – ст. в Україні інтенсивно використовується витратна концепція природокористування, яка

полягала в тому, що природні ресурси повинні мати економічну оцінку, тому вони є предметом праці.

Критерієм вартісної оцінки природних ресурсів вважалися затрати на освоєння і підтримку об'єктів природокористування в придатному для експлуатації стані. І тільки 70-і роки двадцятого століття, різко загостривши екологічні проблеми, поставили перед економічною наукою завдання осмислення сформованих тенденцій еколого-економічного розвитку та розробки принципово нових стратегій та домінант економічного й суспільного піднесення.

Зміни повинні розпочатися з появи так званих екологоорієнтованих потреб. Сталий розвиток передбачає мінімальне використання вичерпних невідновлювальних та оптимальне використання відновлювальних ресурсів.

Але не гарантовано, що зміни на ринку природних ресурсів саме в такому напрямі будуть відбуватися автоматично. Тому потрібно здійснювати певний коригуючий вплив на попит агроформувань у виробничих ресурсах та на екологоорієнтовані потреби населення, а отже, створити умови, які б стимулювали виробництво екологічно чистої продукції. Кількість інструментів, що використовуються для економічного захисту навколишнього природного середовища, постійно зростає.

Проте, сучасне дослідження проблем екології виявляє багато протиріч пов'язаних з екологією через фінансово-економічні механізми. Головними з них є існування низки фінансово-економічних важелів впливу на природокористувачів, наприклад, податки, відрахування і платежі екологічного характеру, кредитування природоохоронних заходів, екологічний аудит і екологічне страхування, які не вирішують екологічних проблем агровиробництва.

Накопичення цих протиріч веде до того, що в цілому екологічна небезпека в аграрній сфері зростає. Практично всі види платежів, пов'язані з природокористуванням, нині мають характер податкових внесків.

Це зумовлює те, що з року в рік надходження зборів за спеціальне використання природних ресурсів, наприклад, спрямовуються до бюджету не цільовим призначенням на екологізацію, а "розчиняються" у його доходній частині.

Загальноновизнаним нині є той факт, що податкові важелі спрацьовують з негативним екологічним результатом: товаровиробникам вигідніше здійснювати різні фіскальні екологічні платежі, ніж витратитися на впровадження екологічнобезпечних методів господарювання. За існуючої практики "екологічна" складова податково-бюджетної системи в Україні має яскраво виражений фіскальний характер і спрямована здебільшого на поповнення бюджетних коштів, по суті, за рахунок експлуатації природних ресурсів.

Крім того, складається враження, що держава переважно декларативно вирішує проблеми збереження довкілля і взагалі виступає таким суб'єктом природокористування, котрому насправді вигідне заподіяння екологічної шкоди, компенсація за яку у вигляді зборів і штрафів утворює рахунки бюджетних (з 1998 р.) фондів охорони природи.

Таку ситуацію аж ніяк не можна визнати задовільною, якщо врахувати і те, що фактично ці бюджетні доходи широко використовуються для усунення інших перекосів у економіці. Так, протягом останніх десятиріч державні витрати на охорону довкілля та раціональне використання природних ресурсів постійно скорочувались (до 0,2 % усіх видатків), водночас надходження від експлуатації природних ресурсів незмінно становлять вагомую частку доходів бюджету (12 %). Таким чином, нині існуюча система податкових важелів сталого розвитку аграрної сфери, є дієвим засобом задоволення фінансових потреб держави.

Траєкторія фінансової політики сталого розвитку аграрної сфери повинна бути зорієнтована на комплексний збалансований розвиток сільських територій, спрямований на стабільну їх екологізацію, забезпечення збалансованих умов праці та проживання населення. Ще у червні 2006 року Європейський Союз прийняв нову Стратегію сталого розвитку, до чого спонукали відмічені тенденції у погіршенні стану довкілля.

Зокрема, нова стратегія сталого розвитку ЄС зазначає: „Країни-члени повинні розглядати подальші кроки переносу оподаткування з праці на споживання ресурсів та енергії та забруднення для сприяння зростанню зайнятості та зменшення негативних екологічних впливів у затратно-ефективний спосіб”.

Але кроків до впровадження такої податкової стратегії в Україні не відчувається. Кардинальним засобом зміни такої ситуації є підвищення ролі фінансово-економічних механізмів, що потребує не стільки розробки нових методів і підходів, скільки модернізації існуючих регуляторів, адаптованих до принципово нових вимог економічного простору, поєднання їх примусово-обмежувальної та стимулюючо-компенсаційної природи.

Саме цей шлях забезпечить більш сприятливі умови для природозбереження, а також для застосування екологічно безпечних технологій і методів господарювання агроформувань. Принципово також мати спільне бачення майбутньої системи податкових важелів, оскільки перед фінансовими та нефінансовими сферами стоять одні і ті ж завдання приєднатися до клубу розвинених країн, бути відкритими для практичних підходів і технологій, які ведуть до підвищення продуктивності, екологізації та прибутків.

Досягнення рівноваги між усіма цими аспектами буде нелегкою справою. Оцінка податкових важелів забезпечення сталого розвитку аграрної сфери засвідчує, що для підвищення їх дієвості доцільно:

- встановити 5-річний мораторій на внесення змін та доповнень з питань оподаткування аграрної сфери;
  - запровадити науково-обґрунтовану та попередньо досліджену задовільну податкову базу і встановити оптимальні ставки податків аграрної сфери за видами діяльності, галузями, регіонами;
  - сформувати ефективну, стабільну, гнучку, доступну та прозору систему податкових важелів забезпечення сталого розвитку аграрної сфери та їх адміністрування;
-

- визначити політику щодо застосування податкових важелів забезпечення сталого розвитку аграрної сфери та забезпечити однозначність тлумачення її принципів задля уникнення спотворень;
- забезпечити доступність для громадського сприйняття поняття податкових важелів забезпечення сталого розвитку аграрної сфери.

При цьому, об'єктивним критерієм прийняття рішення по альтернативних стратегіях використання навколишнього природного середовища служить економічна оцінка природних ресурсів, що являє собою грошове вираження довгострокового ефекту від їх експлуатації. Під природокористуванням слід розуміти сукупність усіх форм експлуатації природно-ресурсного потенціалу та заходів щодо його збереження [6, с. 32]. Однак, необхідність визначення економічної оцінки природних ресурсів в Україні була визначена не відразу. Україна пройшла досить довгий шлях у прийнятті цієї точки зору, що супроводжувалося розробкою і впровадженням відповідних концепцій і стратегій.

Адекватна оцінка природних об'єктів і ресурсів винятково важлива для схвалення обґрунтованих управлінських рішень щодо екологізації аграрної сфери. Нині в умовах деформацій економічного простору на тлі глибокої екологічної кризи еколого-економічна оцінка природних ресурсів є важливою для втілення вимог сталого розвитку.

Однак, у більшості випадків, економічну оцінку природних об'єктів важко визначити через відсутність відповідних ринків і невиявленість суспільних уподобань. У застосуванні прямих методів оцінювання проблемою залишаються необізнаність агроформувань, низький рівень екологічної свідомості та недоліки методологічного характеру.

Проте, навіть для вже отриманої економічної оцінки слушним залишається питання її адекватності, релевантності і транспарентності. Хоча існує спокуса включити ціни на природні активи в основу фінансової політики сталого розвитку аграрної сфери, небезпечно це робити без чітких критеріїв і знання того, як конкретні заходи фінансової політики впливають на природні активи. Ця сфера мало вивчена, але вочевидь, що центральні органи влади не можуть зупинити свою роботу в очікуванні теоретичного вирішення проблеми. Інтегрована екологічна оцінка включає рекреаційну, естетичну, наукову, культурно-історичну та екологічну цінності [1].

Для визначення уподобань респондентів стосовно довкілля та їх готовності платити, на нашу думку, необхідно застосувати метод умовного оцінювання, оскільки він дає змогу врахувати таку невлесиму складову загальної економічної вартості, як вартість існування [4]. Доцільним, на наш погляд, є анкетне опитування [4, 6]. До основних задач, що вирішуються в розвитку аграрної сфери, можна віднести фінансування великомасштабних природоохоронних програм, стратегічних екологічних завдань, що забезпечують інтереси сьогодення та майбутніх поколінь. Здійснення цих програм може бути забезпечене шляхом формування централізованих екологічних фондів, що створюються за допомогою механізму перерозподілу (податків, платежів, штрафів, тощо). Критерії вибору показників сталого розвитку були визначені в документах Комісії з проблем сталого розвитку ООН.

При цьому наголошується, що система показників може видозмінюватися залежно від особливостей, що характеризують територію, пріоритети розвитку і цілі [7].

До них відносять групи економічних екологічних і соціальних показників. Важливою проблемою на шляху втілення концепції сталого розвитку є формування системи вимірів (індексів та індикаторів) для кількісного і якісного оцінювання цього дуже складного процесу. Головні вимоги до зазначеної системи вимірів – її інформаційна повнота та адекватність представлення взаємопов'язаної тріади складових сталого розвитку.

На цьому напрямі зараз працюють як відомі міжнародні організації, так і численні наукові колективи, але однозначного узгодження цієї системи вимірів поки що не досягнуто. Сталий розвиток аграрної сфери повинен досягатися оптимальним поєднанням таких важливих факторів розвитку її економіки, як рівень та якість інновацій, пріоритетна підтримка досліджень, значні іноземні інвестиції з досконалим законодавством у сфері оподаткування бізнесу та високих технологій, ефективним захистом приватної власності, і особливо інтелектуальної, низьким рівнем корупції, орієнтацією фінансової політики держави на створення економік за моделлю "добробуту для всіх" замість моделі "байдужості до стихійного ринку".

Найяскравіше цю стратегію розвитку демонструють Фінляндія, Данія, Ісландія, Швеція. Турбує навіть не та обставина, що Україна практично за всіма визначальними індексами, індикаторами і показниками сталого розвитку істотно поступається не лише світовим лідерам і країнам «великої вісімки», а й усім постсоціалістичним країнам.

Принципово важливим є те, що Україна досі перебуває у стані дискусії з приводу своєї національної ідентичності, вона ще не визначилася з політикою і стратегією розвитку аграрної сфери.

За таких умов найкращі реформи аграрної сфери не дадуть бажаних результатів, оскільки ці реформи є похідними від головного – визначення траєкторії її розвитку. Формування і впровадження фінансового інструментарію повинно базуватися на необхідності взаємного узгодження екологічної, соціальної і економічної концепцій.

Тільки такий підхід дає можливість визначити заходи щодо мінімізації негативних дій і сприяти позитивному впливу фінансової політики на забезпечення сталого розвитку аграрної сфери.

Висновки та пропозиції. Нарощування агровиробництва без належного еколого-економічного обґрунтування привело до посилення ресурсної напруженості, виникнення цілої низки економічних, соціальних та екологічних проблем і прогресуючого зростання факторів їх ризику. Теорія і практика засвідчили, що на межі століть вчення В.Вернадського про ноосферу виявилось необхідною платформою для напрацювання триєдиної концепції сталого еколого-соціально-економічного розвитку. Практично не діють інструменти та важелі, які б стимулювали і спонукали агроформування до впровадження екологобезпечних технологій, очисного обладнання нових поколінь.

Можливості реалізації комплексу заходів у подоланні фінансової та екологічної кризи й оздоровлення навколишнього природного середовища визначаються переважно трьома чинниками (економічним, екологічним,

науково-технічними потенціалами). У таких умовах, необхідний сталий розвиток аграрної сфери, у якому добробут людей, навколишнє середовище, природні ресурси та людський капітал, втілений у досягненнях науки, освіти, проривних технологіях, високих моральних цінностях, – категорії нероздільні, рівновеликі й такі, що взаємно доповнюють і збагачують одна одну. Для України, яка перебуває в пошуку свого шляху, дуже важливо не припуститися принципових помилок.

Ризик полягає в тому, що значно легше віддати перевагу успішному „шаблону”, зокрема зовні привабливому фінансовому інструментарію, без урахування в єдиній, цілісній моделі екологічної та соціальної сфер.

Тим більше, що втілення концепції сталого розвитку не гарантуватиме швидкого зростання аграрної сфери, натомість вимагатиме напруженої роботи й консолідованих зусиль політиків, управлінців, учених та всього прогресивного населення України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Веклич О.О. Економічний механізм екологічного регулювання в Україні. – Київ:[Український інститут досліджень навколишнього середовища і ресурсів], 2003. – 88 с.
2. Мельник Л.Г. Екологічна економіка: Підручник. – Суми: ВТД "Університетська книга", 2002. – 346 с.
3. Подольчак М.Г., Загвойська Л.Д. Методи визначення економічної вартості компонентів довкілля// Наук. вісник УкрДЛТУ: Зб. наук.-техн. праць. – Львів: УкрДЛТУ. – 2004, вип. 14.7. – С. 68–76.
4. Синякевич І.М. Економічні інструменти екополітики: теорія і практика// Економіка України, № 10. – 1999. – С. 78–83.
5. Шостак Л. Б. Нормативная макроэкономическая модель роста в рамках социо-экологических ограничений// Экономика промышленности. – 2000. – №3.– С. 177–183.
6. Bishop, R. Romano, D. Environmental Resource Valuation: Applications of the Contingent Valuation Method in Italy. – Kluwer.: Academic Publishers, 1998. – 286 p.
7. European Council. Sustainable Development Strategy.– EC DOC10917/06, 2006.–29 p.

УДК : 325.455:175

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВО-КРЕДИТНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ АПК

Гаврилова Ю.О. – асистент, Херсонський ДАУ

Постановка проблеми. Важливу роль у розвитку аграрного сектора економіки відіграє рівень фінансового забезпечення відтворення виробничого процесу сільськогосподарських підприємств України. Незважаючи на вжиті